

In memoriam Nijs Antoon Johan Lagerweij (1938-2018)

05 oktober 2018

Nijs Antoon Johan Lagerweij, geboren 23 juli 1938 (Nijmegen), overleden 17 september 2018 (Epe).

Voor onderwijskundigen en onderwijsgeevenden in Nederland was Nijs Lagerweij een begrip. Hij dankte die bekendheid mede aan zijn grote betrokkenheid bij het onderwijsveld en zijn vele publicaties en columns. Typerend daarvoor is zijn uitspraak: “Heb je ook hart voor het onderwijs of heb je er alleen maar verstand van?”. Lagerweij droeg daarbij het hart op de juiste plaats. Deze spanning tussen “hart” en “verstand”, werd door zijn leermeester Van Gelder (Groningen) in 1964 in zijn oratie benoemd als “deelname en distantie”. Lagerweij heeft vaak naar deze twee kanten van het beroep van onderwijskundige verwezen.

Zijn onderwijsloopbaan begon, na het behalen van de akte voor volledig bevoegd onderwijzer in Deventer, op een kleine lagere school waar het hoofd van de school hem wees op de kast in zijn lokaal met voor ieder vak twee schoolboeken die hij in een jaar moest doorwerken. Deze introductie leerde hem dat je achter de deuren van het klaslokaal een grote autonomie had, maar ook alleen stond. Zijn vele pleidooien voor de collegiale school en het functioneren van teams in de school vond hier zijn begin. Zijn boek “Koning, keizer, admiraal in eigen klaslokaal” (1991), gebaseerd op opiniestukken in het Utrechts Nieuwsblad, verwijst ook naar deze positie.

Na vijf jaar in het lager onderwijs en vier jaar als leraar in het lager en hoger beroepsonderwijs gewerkt te hebben, studeerde hij onderwijskunde aan de Universiteit van Groningen. Hij werd daar, na het behalen van het doctoraalexamen (1971), wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor onderwijskunde. Met vier andere onderwijskundigen droeg hij bij aan het standaardwerk “Beknopte didaxologie” (1971). In dit boek leverden zij, gebaseerd op het model ‘didactische analyse’ van Van Gelder, een wetenschappelijke bijdrage aan de kennis over het optimaliseren van onderwijsleerprocessen. In 1976 promoveerde hij bij Van Gelder en Molenaar op een onderzoek naar het gebruik van handleidingen in het onderwijs.

Na deze oriëntatie op de microsituatie van onderwijsleerprocessen, verbreedde Lagerweij zijn belangstelling in de zeventiger jaren naar het macro- (onderwijsbeleid) en mesoniveau (schoolorganisatie). Van 1973 tot 1981 was hij lid van de Innovatiecommissie Middenschool (ICM). Hier wilde hij bijdragen aan uitstel van de veel te vroege selectie op 12-jarige leeftijd, aan de inhoudelijke onderwijsvernieuwing van de Middenschool voor 12- tot 15-jarigen en aan een collegiale school met goed functionerende teams. Hij vatte daarbij innovatie op als een proces dat gebaseerd is op samenspraak tussen de verschillende betrokkenen: scholen met docenten, begeleidingsdiensten, overheid, vakdidactici en onderwijskundigen. Lagerweij vond aansluiting bij het beleid van PvdA-minister Van Kemenade, die de vertolker was van de constructieve onderwijspolitiek. De Middenschool met de Contourennota’s (1975 en 1977) was daarvan een invulling. Lagerweij heeft zich actief verbonden met de vakbond AOb. Hij leverde bijdragen aan publicaties als “De bedrijvige school” (1989) over onderwijskundig

leiderschap en “Optrekkende krijtdamp. De school naar de 21ste eeuw” (1997). Hij schreef enkele jaren columns voor het vakbondsblad “Het Schoolblad”. Deze columns zijn uitgegeven in “Ga maar iets voor jezelf doen” (1997). Deze titel duidt op de kritiek dat leerlingen de meeste tijd voor de leraar werken en niet voor zichzelf.

In 1981 werd Lagerweij in Utrecht benoemd als hoogleraar Onderwijskunde en in het bijzonder de onderwijsinnovatie. In deze functie was het zoeken naar een balans tussen “deelname en distantie” duidelijk aanwezig. Zijn leeropdracht impliceerde dat hij de theorievorming over onderwijsinnovatie verder zou uitwerken. Enkele voorbeelden hiervan zijn: “De veranderbaarheid van onderwijs” in Van Kemenade (red), *Onderwijs: bestel en beleid* 3, 1981, 501-569; het hoofdstuk “Onderwijskunde en innovatie” in het door hem en Jaap Vos geredigeerde boek “Onderwijskunde, een inleiding” (1987). Een ander aspect van deze opdracht was de begeleiding van promovendi over thema’s als onderwijsvernieuwing, professionaliteit van leraren, onderwijsbegeleiding en schoolontwikkeling.

Lagerweij had als ideaal het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. Hij was zich daarbij sterk bewust van de complexiteit van veranderingsprocessen. Uitspraken die dit weergeven zijn: “docenten willen wel veranderen, maar niet veranderd worden”, dat “onderwijs doorgaans verandert in het tempo van een slak” of in de publicatie “De lange adem van de onderwijsvernieuwing” (1993). Onderwijsverandering is bij hem niet alleen een rationeel-analytisch gestuurd top-down proces, maar het is ook een proces met emoties, moeilijk te realiseren gedragsverandering, het je eigen maken van de achterliggende nieuwe onderwijs- en schoolconcepten en van de verwevenheid van inhoud en strategie.

In de jaren 90 zette Lagerweij met medewerkers van de vakgroep Onderwijskunde het project Bavo op (basisvorming in de onderbouw vo), hoewel hij niet optimistisch was over de wijze van invoering van de Basisvorming. In drie brede vo-scholen werd de invoering van de basisvorming op alle niveaus in de school gevolgd (Pedagogische studiën, 1993, 162-179; de rapporten “Basisvorming op de voet gevolgd”, 1994 en 1996). Omvangrijke onderwijsinnovaties, zoals de Middenschool en de Basisvorming in het vo, kregen, tot zijn teleurstelling, vaak veel te weinig tijd en werden afgebroken voor ze tot enige bloei konden komen.

Lagerweij had vele facetten. Hij was actief in verschillende landelijke commissies, zoals: de genoemde commissie Middenschool, voorzitter van de projectgroep Evaluatie van het Onderwijsvoorrangsbeleid, de commissie Wijnen over de herziening van de educatieve infrastructuur, en de onderwijscommissie van de PvdA. Vele jaren was hij voorzitter van het Landelijk Overleg Onderwijskunde en van de Kamer Onderwijskunde van de VSNU. Hij maakte deel uit van de Bestuursraad van de Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO) en van het bestuur van de Nederlandse school voor Onderwijsmanagement (NSO) en hij was voorzitter van de Vereniging voor Onderwijsresearch (VOR). Van 1989 tot 1991 was hij decaan van de faculteit Sociale Wetenschappen in Utrecht. Internationaal was hij onder meer actief in het eerste bestuur van de European Educational Research Association; hij tekende als Nederlands vertegenwoordiger de oprichtingsakte.

Hij genoot van het schrijven van columns en opiniestukken in dagbladen en tijdschriften. Ideeën voor columns deed hij ook op tijdens de wandelingen tussen de middag met collega’s van de vakgroep Onderwijskunde. Hij vond collegegeven en het contact met studenten verrijkend, maar aarzelde niet om met hoorcolleges te stoppen en alleen nog werkgroepen te geven toen hij hoorcolleges niet meer vond passen binnen zijn opvattingen over goed

onderwijs. Hij was graag bezig met zijn bordercollies die hij trainde om schapen bij de kudde te houden. Ook binnen de Border Collie Club Nederland was hij actief. Zijn kookkunst met selectie van bijbehorende wijnen voerde hij op tot grote hoogte; het assisteren van de kok in een goed restaurant deed hij met veel plezier.

Eind 2000 ging hij met emeritaat na twintig jaar hoogleraar in Utrecht geweest te zijn.

In 2004 kwam het boek “Anders kijken” uit dat hij schreef met zijn echtgenote Janna Voogt. Dit is een zeer omvangrijk werk over onderwijsinnovatie waarin, naast veranderingsprocessen van docenten en schoolorganisaties, ook het leerproces van de leerling een belangrijke plaats inneemt. De steeds sneller veranderende maatschappij vraagt volgens hen om een continu, pluriform proces van onderwijsverandering.

In een persoonlijk briefje dat hij een collega stuurde bij dit boek schreef hij: “Wat kun je van veranderen toch veel leren”. Dit typeert de persoon Lagerweij, die altijd bereid was te leren.

Namens het faculteitsbestuur,
Marcel van Aken, decaan
Frank Jan van Dijk, directeur

Contactpersoon:
Marcel van Aken, m.vanaken@uu.nl

Gepubliceerd op: <https://intranet.uu.nl/actueel/nieuws/memoriamentoon-johan-lagerweij-1938-2018>

Auteur: Gellof Kanselaar